

I přes studený déšť bylo na prostranství před podzemní továrnou Zechstein rušno. Dělníci stavěli venkovní haly a úzkokolejná dráha přivážela z nádraží materiál. O kus dál, za potokem, stály dřevěné budovy koncentračního tábora, obehnané ostnatým drátem. Koleje se rozbíhaly a na několika místech se nořily do temných podzemních chodeb.

Konec chodby osvětlovalo jen žluté světlo žárovek na stěně, při kterém pět mužů v pruhovaných hadrech lopatami nakládalo písek a kameny do důlního vozu. Hromada po odstřelu v čele štol postupně mizela.

Tmavou chodbou se blížila mihotavá světla. Vedoucí směny s dvěma muži se vydali na obhlídku problematického pracoviště a hlučně se dohadovali:

„Tam se vrtat nedá, to musíme podepřít a odkopat ručně.“

„Nesmysl! Už takhle máme zpoždění a tohle nás zdrží o další den!“

„Je to velká puklina, jestli ten strop spadne, tak to bude týden!“

„Tak to vykopeme bez podpěr! To bude rychlejší.“

Když se skupinka přiblížila, jeden z vězňů sykl: „Pozor! Psi hlava!“

Muži viditelně zrychlili práci.

Junge, přezdívaný Psi hlava, byl zástupcem velitele tábora a dával zřetelně najevo, že ho ta práce opravdu baví. Vězně často i bez příčiny surově bil a každý se proto snažil na sebe příliš neupozornit.

„Tak tedy jak chcete!“ uzavřel diskusi vedoucí směny, když došli k vozíku. Položil karbidovou lampu na kámen a rozložil plány budoucí továrny.

„Ty a ty,“ ukázal Junge na dva vězně. „Odvézt vůz! Ostatní půjdou se mnou!“

Přešli na konec sousední chodby.

„Vezmete si špičáky a tady budete kopat!“ poklepal důrazně na čelo štol. „A tempo! Chci vidět nějaký postup!“ křikl ještě. Pak pooděšel a zapálil si cigaretu.

Jouce Terpin, Tadeusz Nowak a Leonid Jakowtschuk se pustili do kopání jak nejrychleji mohli. Odněkud sem doléhal rachot vrtaček a skřípot vozíku, zatímco oni odsekávali skálu kousek po kousku jednoduchými nástroji. Pískovec tu byl naštěstí měkčí než jinde a práce jim šla rychle od ruky. Nad čelbou se odloupala vrstvička písku a dopadla na Tadeuszova záda. Přestal kopat a vzhlédl ke stropu.

Sotva však pozvedl hlavu, dopadl mu na rameno velký balvan a srazil jej k zemi. Pod kamenem mu zůstala noha. Pokusil se odstranit kámen drticí mu kotník, ale silná bolest v rameni mu zabraňovala pohnout rukou. Ostatní okamžitě odhodili krumpáče, aby svého kamaráda vyprostili a odtáhli dál do chodby.

„Řekl jsem kopat!“ zařval Junge. „Válet se můžeš na baráku, simulante!“ a kopl přitom několikrát do ležící postavy.

„Ta skála spadne!“ zkusil mu odporovat Jouce.

Junge vytáhl z pouzdra pistoli.

„Kdo okamžitě nezačne kopat, bude zastřelen!“ vztekle zařval a střílel do písku vedle Tadeuzse. Pak namířil hlaveň na Jouce.

Než ozvěna výstřelu dozněla, Leonid s Jouce už zase kopali.

„A ty přivez vůz!“

Tadeusz se zvedl a belhal se pryč, ruku bezvládně svěšenou podél těla.

„Proklínám tuhle díru!“ ucedil Jouce mezi zuby.

Junge se však jen spokojeně usmál. Hromada nakopaného kamení se zvětšovala, když tu zaznělo odkudsi ze spleti chodeb zatroubení střelmistra a potom tlumená rána. Skála se zachvěla a z poruchy se vysypalo několik kamínků. Muži strnuli a naslouchali. Chvilí bylo ticho a pak se náhle část stropu odtrhla a zřítíla. Ze zkratovaných drátů vylétla sprška jisker a světla zhasla. Rázová vlna odhodila Jungeho na zem, jeho karbidová lampa zaprskala a chodbu pohltila tma. Když přiběhli první muži se světlem, sbíral se Junge na nohy. U čelby, kde před chvílí stáli dva muži, byla jen obrovská hromada kamení. Těla Jouce Terpina a Leonida Jakowtschuka vyprostili až další den. Zával na puklině se však už zdolat nepodařilo a rážba továrny proto musela pokračovat jinudy.

PODZEMÍ V OKOLÍ JÁNSKÉ U ČESKÉ KAMENICE

Na počátku dvacátého století stálo v údolí Kamenice u Jánské několik provozů firmy Rabsteiner Baumwollspinnereien und Zwirnereien Franz Preidel, Kamnitz – Sudetenland. Nedaleko východního konce Rabštejnského údolí, v objektech mlýna Lochmühle (čp. 10), ale existovala přádelna vlny již v letech 1831–1833. O téměř čtvrt století později, roku 1857, kupuje pozemky poblíž mlýna, včetně zemědělské usedlosti, schopný podnikatel a obchodník Franz Preidel. Na získaných pozemcích zahájil o rok později stavbu třípatrové mechanické přádelny (čp. 68), poháněné vodním kolem. Výroba bavlněné a plátěné příze se zde rozjíždí na podzim 1860 a ještě téhož roku je vodní kolo nahrazeno parním strojem. Díky Preidlovým obchodním schopnostem vyrostla v Rabštejnském

údolí v letech 1862-1864 již druhá přádelna (čp. 45). Roku 1864 navíc získává v katastru Jánské rozestavěný objekt (čp. 75) od firmy Gebrüder Schwaab, která se dostala do finančních potíží. Bratři Schwaabové přichází i o další přádelnu v Jánské (čp. 59), budovanou spolu s náhonem v roce 1858. Objekt získává Franz Hübel, v březnu 1885 ale i tuto továrnu kupuje F. Preidel.^{21a)} Kolem roku 1927 byl zmíněný náhon, který je z velké části ražen jako štol v pískovci, upraven pro provoz elektrárny firmy Franz Preidel.^{21b)}

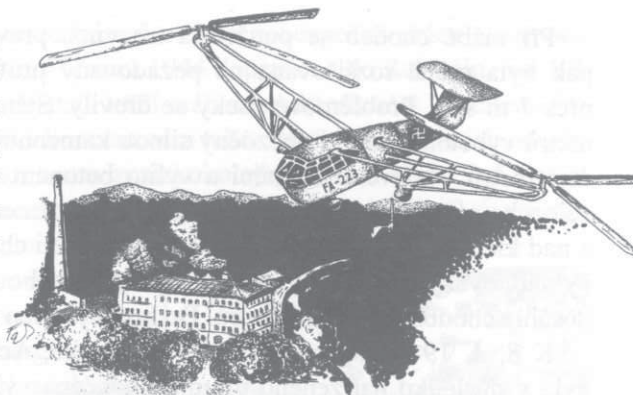
Po Preidlově smrti 28. srpna 1889 se stal univerzálním dědicem jeho synovec Emanuel Karsch. Ten roku 1901 převedl přádelny na nově ustavenou firmu Franz Preidel B. Kamnitz, jejímž byl jediným vlastníkem. Když roku 1901 vyhořel mlýn Lochmühle, koupil jeho ruiny a zřídil zde elektrárnu, dodávající elektřinu do výrobních hal. O tři roky později nechal stavitelem C. Hönigem z Děčína vystavět v těsné blízkosti přádelny čp. 75 v Jánské hostinec „Zur Rabsteiner Schweiz“. Po smrti E. Karsche (16. 5. 1911) převzal firmu jeho syn Franz, který vedl firmu stejně úspěšně jako jeho předchůdci.

Během první světové války byla firma nucena vzít si k upsání válečných půjček první úvěry, které se však podařilo včas uhradit. Finanční problémy vyvstaly až po vzniku Československa, v důsledku poválečné situace. Roku 1931 byla na veškerý majetek firmy uvalena nucená správa a ještě téhož roku zastavila banka provoz ve všech přádelnách. V následujících letech byly stroje rozprodávány a budovy bourány. Po letech chátrání se začalo hledat nové využití objektu, až rabštejnský komplex zakoupila 9. 9. 1940 liberecká pobočka společnosti Vereinigte Färbereien A. G. Wien, která pomalu začala v přádelnách obnovovat provoz. Ten však byl záhy zastaven a uvolněné pracovní síly převáděny do podniků zaměřených na válečnou výrobu. Do konce roku 1941 byly uzavřeny všechny provozy v Jánské a Rabštejně, k 1. říjnu 1942 byl pak celý komplex zabaven státem a předán k dispozici firmě „Weser“ Flugzeugbau, G. m. b. H. Bremen.

Firma Weser sériově vyráběla v licenci různé typy letadel Junkers, Messerschmidt a Focke-Wulf. Od roku 1938 se stal hlavním výrobním programem střemhlavý bombardér Stuka (Junkers 87), kterých bylo do změny programu r. 1944 dodáno 5 390. Na druhém místě byl dvoumotorový vodní letoun Dornier Do 18, jehož se v letech 1937-1940 vyrobilo 122 kusů. Po náletu britských bombardérů na Brémy 5. září 1942 bylo zničeno 6 % výrobní kapacity závodu. Přestože ztrátu pokryla pobočka v Berlíně, bylo rozhodnuto o přesunu, ten se však týkal pouze mechanických dílen pro výrobu obrá-

běných součástí pro Ju 87. Stěhování do Rabštejnského údolí se uskutečňovalo přes nádraží v České Kamenici, odtud byl materiál překládán na nákladní automobily a koňské potahy. Prostory budovy čp. 68 v Dolní Kamenici, které nesly nově označení Werk A, byly přeměněny na kanceláře a ubytovací

prostory pro ostrahu závodu. Ubytovna vznikla rovněž z budovy čp. 59 v Jánské (Werk E). Označení Werk B a C nesly budovy čp. 45 a 75, určené pro výrobu. V přádelně čp. 42 v Horní Kamenici byl zřízen sklad materiálu. Výroba se zde rozbíhala zřejmě postupně již na přelomu let 1942/43.

Stálý nedostatek pracovních sil se řešil převáděním dělníků z jiných oborů, od června 1942 pak i zaměstnáváním cizinců. Oproti dělníkům ze západu byli východní dělníci nasazováni většinou na nekvalifikované práce. Koncem léta 1943 je vybudován barákový tábor pro dělníky zvaný Neu-Bremen. To již spojenecká letadla získávala převahu, která se projevovala stále citelnějšími výpadky ve válečné výrobě. Počátkem roku 1944, poté co se nálety 8. a 15. americké letky soustředily na německý letecký průmysl, ustavil ministr zbrojení a válečné výroby Albrecht Speer k 1. březnu 1944 tzv. Jägerstab. Tato pracovní skupina měla za úkol, kromě znovuoobnovení výroby stíhacích letounů, zajištění protiletecké obrany podniků - především jejich převedení do podzemí nebo rozdělení do většího množství menších závodů. Pro svou vhodnou polohu měla být do Rabštejna přesunuta další výroba z ohrožených oblastí. Bylo proto rozhodnuto o výstavbě montovaných hal a úzkokolejné dráhy, která měla všechny objekty spojit. V prostoru Rabštejn-Jánská měly vzniknout dva samostatné podzemní výrobní komplexy, každý o ploše 40 000 m², a velký protiletecký kryt o ploše 2 500 m². První podzemní komplex měl být vyražen v Jánské, druhý, spolu s protileteckým krytem, v Rabštejně. V rámci tohoto úkolu bylo v březnu 1944 provedeno v okolí Rabštejna několik průzkumných vrtů a u závodu B vyraženy dvě štol. Na základě následného geologického posudku Dr. Bruno Müllera ze 14. dubna 1944 bylo nutno projekt tohoto komplexu částečně upravit a při další práci respektovat směr tektonických poruch a nosnost jednotlivých vrstev pískovce.^{21c)} Výstavbou podzemí byla pověřena tzv. Organisation Todt. Protože každá stavba prováděná touto organizací podléhala utajení, byl podzemní továrně v Rabštejně přidělen krycí název Zechstein.

Při ražbě chodeb se používala trhavina, pravděpodobně donarit. Chodba pak byla ručně rozšiřována na požadovaný profil, u výrobních hal obvykle přes 7 m šíře. Problémové úseky se dřevily. Stěny pak byly do výše asi dvou metrů vybetonovány či obezděny silnou kamennou zdí, na kterou bylo do výše čtyř metrů vystavěno bednění a vylito betonem nebo zaklenuty čtvrtkruhové železobetonové prefabrikáty. Šíře haly se tak zmenšila na 6 m, prostor za zdmi a nad klenbou byl zakládán. Stěny spojovacích chodeb v komplexu 21-05 byly vybetonovány do výše čtyř metrů a spolu s klenbou ze čtvrtkruhových segmentů dosáhla chodba výše šesti metrů. Do hotových hal se ihned stěhovala výroba.^{21d)}

K 8. 3. 1944 převzal Weser firmu Focke, Achgelis a Co. V květnu 1944 byla v důsledku nařízeného útlumu ukončena výroba bitevních letounů Ju 87 ve prospěch stíhaček. Firma WFG byla nucena hledat náhradní výrobu, kterou se staly trupy stíhacích letounů Focke-Wulf Fw 190, následně pak i výroba stíhaček Ju 188 a Ju 388. Rabštejnský závod zajišťoval výrobu křidel k oběma typům a některých dalších drobných součástí. Za zmínku stojí zvláštní trubková konstrukce (tzv. Kuto-Nase), která se montovala před křídla a před letounu, aby mohla odstrkovat a odřezávat kotvící lana balonů, vypouštěných nepřítelem jako překážka. Na konci roku je výroba křidel pro Ju 188 a Ju 388 ukončena a zájem je zaměřen na vrtulník Fa 223 E, jehož výroba je rozdělena do několika závodů. Zatímco trup je včetně jeho předního nástavce vyráběn v Rabštejně a Berlíně, výrobu ocasních ploch, motorových nástavců, kozlíků pro vrtuli a vrtulových listů zajišťuje závod „Eichler“ (Eifler) v Libouchci. Konečné montáže jsou prováděny v Rabštejně a Berlíně. Výrobu zajišťovali kmenoví zaměstnanci firmy, včetně nuceně nasazených, kteří byli přesunuti z Německa a umístěni v několika pracovních táborech. Na samotné výstavbě rabštejnského závodu se podíleli také váleční zajatci, k jejichž masovějšímu nasazení docházelo až od jara 1944, kdy bylo nutné zajistit dostatek pracovních sil pro vybudování podzemní továrny.

Během léta 1944 se v Rabštejně započalo s výstavbou pobočky koncentračního tábora Flossenbürg, označované jako Aussenkommando Rabstein. Transport prvních čtyř stovek vězňů sem dorazil z koncentračního tábora Dachau 28. srpna 1944. Dalších 250 vězňů bylo dopraveno 3. září. Transporty z koncentračního tábora Flossenbürg byl pak stav tábora průběžně doplňován na počet kolem 630-690 vězňů. Ti byli využíváni převážně k nejtěžším pracím při ražbě štol, pouze profese z kovovýroby se začleňovaly do letecké výroby. Pracovalo se na dvě směny po dvanácti hodinách. O prýčnu se dělili dva vězni; zatímco jeden spal, druhý pracoval. Tábor hlídalo 68 příslušníků Waffen SS, velitelem tábora byl Hauptsturmführer Oskar Jung, který se ale velení příliš nevěnoval. Provoz tábora řídil jeho zástupce Unterscharführer Richard Arthur Junge, proslulý svou surovostí. Do konce války zahynulo v táboře asi 60 lidí, příčinou

byla nedostatečná strava, kruté zacházení i tvrdá nebezpečná práce a nemoci. Z důvodu hrozící epidemie bylo v březnu 1944 dopraveno do Rabštejna asi 100 až 150 amerických válečných zajatců, kteří měli nahradit vězně v karanténě.^{21a)}

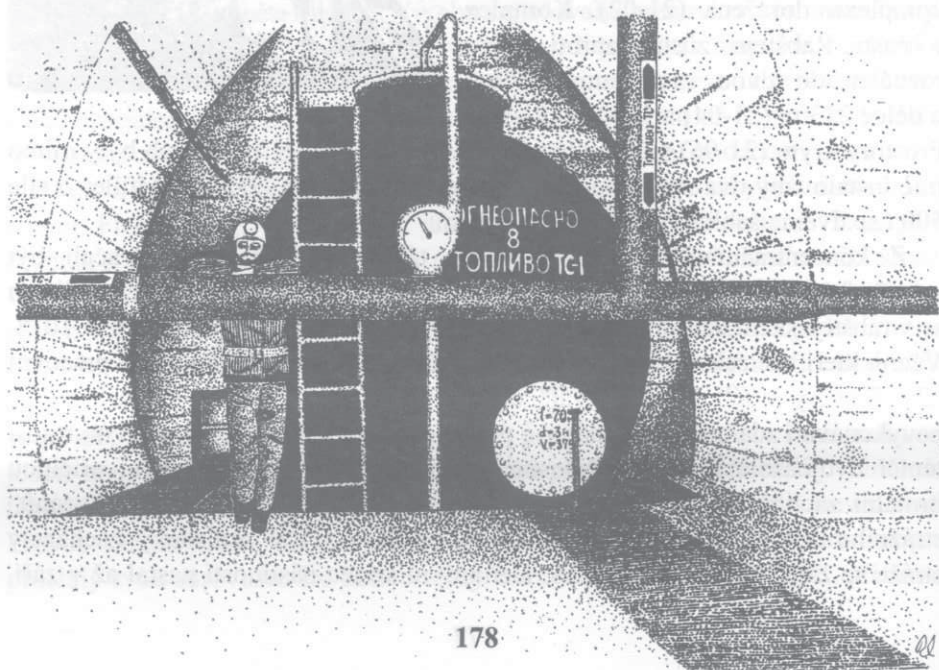
Jako první opustili 6. 5. 1945 koncentrační tábor důstojníci strážních oddílů, avšak výroba, včetně ražby štol a stavby úzkokolejky, běžela až do 7. 5. 1945. Následujícího dne začalo osazenstvo opouštět areál továrny a do rána 9. 5. zmizeli i strážní. Vězni byli konečně volni a mohli se vydat na cestu domů. Českokamenický národní výbor vydal tamnímu provoznímu a technickému řediteli W. Jungnickovi plnou moc k zajištění závodu, následně pak byl rabštejnský podnik konfiskován a 25. 6. ministerstvem průmyslu jmenován národní správce ing. J. Mazač. Strojní park skládající se z 90 % z nových strojů byl odhadnut včetně náhradních dílů na 7 milionů říšských marek, celková hodnota závodu pak na bezmála 32 milionů říšských marek.^{21a)} V části Jánská byl v té době vyražen komplex asi 1670 m vzájemně propojených chodeb (21-01) a 26 m dlouhá chodba, která nebyla do komplexu doražena (21-02). Komplex v části Rabštejn zůstal oproti plánu rozdělen do dvou samostatných částí o délce 233 m (21-04) a 1190 m (21-05). Prostory krytu (21-06) měly vylámáno 415 m chodeb.^{21d)} Ve štolách byly mimo jiné instalovány dva speciální lisy: Simpel-Kamp o síle 2000 t a Müller o síle 500 t se dvěma šablonovými vyvrtávačkami.

Z koncentračního tábora byl zřízen tábor internační, kam začali být soustřeďováni bývalí exponenti nacistického režimu. Ze 244 vězňů, nacházejících se v rabštejnském táboře 8. 6. 1945, vzrostl jejich počet do 15. 9. 1945 na 1018. Vězni, kteří zde čekali na výslech a na soud, byli využíváni jako levná pracovní síla. Poměry v táboře se od válečného období příliš nelišily. Přestože vězni nevykonávali zdaleka tak namáhavé práce jako jejich předchůdci, byla úmrtnost téměř dvojnásobná. Kromě žalostné úrovně stravování bylo hlavní příčinou brutální zacházení s vězni během léta 1945, v němž si krutost „partyzánů“ strážního oddílu nezačala s metodami gestapa. Zvláště sadisticky zacházely stráže se zajatými příslušníky SS. Definitivní konec násilností nastal až v září,

kdy byl rabštejnský internační tábor 21. 10. 1945 převeden pod Okresní správní komisi v Děčíně. Koncem roku začali být vězni přepravováni do děčínského zajateckého tábora, následujícího roku pak rozhodla OSK Děčín internační středisko v Rabštejně k 11. 4. 1946 zrušit a tábor přeměnit na sběrné středisko pro Němce z okolí. Do tábora začaly přicházet transporty Němců určených k odsunu. V druhé polovině června 1946 počet osob přesáhl 1000, záhy se ale začal stav snižovat, až byl nakonec tábor k 25. 9. 1946 definitivně zrušen.^{21a)}

Vzhledem k tomu, že se stále nedařilo zajistit pro podnik mírovou výrobu, bylo v březnu 1946 vydáno rozhodnutí o likvidaci podniku. Roku 1947 byla firma Weser likvidována podniky ČKD, Rudý letov a Zbrojovka Brno. Dva rozpracované vrtulníky Fa 223 dokončila o rok později firma Avia a jako prototypy létaly pod označením VR3.^{21d)} Budovy bývalých prádelen, kromě haly čp. 75, která přešla r. 1953 do majetku ONV Nový Bor, jsou v červenci 1948 převedeny Textilním tiskárnám, úpravnám a barvárnám n. p. Hradec Králové. Počátkem 50. let sloužily některé opuštěné objekty ke skladování obilí. Rozhodnutím vládní dislokační komise z 30. července 1952 umístit v Rabštejně „hlavní sklad ženijní munice“ se do údolí znovu vrací armáda.^{21a)} V červnu 1955 byla zkolaudována administrativní budova a začalo se na úpravě podzemních prostor. Nevyztužené části chodeb byly zazděny nebo zpevněny torketáží a část označená jako objekt XXV (prostor 21-04) patrně přezděna celá. Povrchové objekty posloužily ke zřízení vojenského útvaru, který měl provoz skladů zajišťovat.^{21d)} Teprve však v lednu 1960 byly všechny tři objekty bývalých prádelen v Rabštejnském

údolí spolu s okolními pozemky a podzemím knihovně převedeny do majetku ministerstva národní obrany. Pouze budova čp. 59 v Jánské, kterou armáda nevyužívala, byla zanedlouho zbořena.^{21a)} Po roce 1968 byl vojenský objekt rozdělen na dvě části; jednu využívala naše, druhou Sovětská armáda.

V roce 1957 bylo rozhodnuto vojensky využít i podzemní prostory v Jánské. O rok později zde Vojenský projektový ústav Praha vypracoval projekt skladu leteckých pohonných hmot, který měl pojmut 7000 m³ paliva LRX. Tato zásoba měla zůstat nedotčena i v případě útoku jadernými zbraněmi. Realizace probíhala v letech 1962-1964. Stávající chodby byly rozšiřovány a zabezpečovány betonovou výztuží nebo torketáží. Zazděno bylo 178 m nevyužitých chodeb a vyraženo 388 m nových, včetně přívodní chodby, která vede k jižnímu vyústění. V hotových chodbách probíhala kompletace velkokapacitních jednoplášťových nádrží a instalace veškerého zařízení. Během práce došlo k pozměnění projektu; podle nového určení měl objekt sloužit pro skladování nafty a několika druhů benzinů. Několik let provozovala zařízení naše armáda. Motory čerpacích stanic, vyrobené až v roce 1967, dokládají, že zřejmě došlo k pozdější rekonstrukci či úpravě. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy převzala objekty v Jánské spolu s částí areálu v Rabštejnském údolí Sovětská armáda.^{21d)}

Další změnu situace přinesl až vývoj událostí po roce 1989, kdy zůstaly podzemní nádrže po odchodu sovětských vojsk opuštěny. Zařízení zvolna podléhalo devastaci, bylo demolováno vybavení, zvláště pak elektroinstalace. Nadzemní objekty v Rabštejnském údolí, které má od r. 1996 pronajaty děčínská firma Limma, jsou postupně demolovány, podzemí krátce sloužilo ke skladování zeleniny a jako pěstírna hub. Roku 1997 jsou v části Rabštejn prostříleny zadržky chodeb, znemožňující přístup do zbývajících, nevyzdučených úseků. V podzemním systému krytu (21-06) zřizuje po roce 2000 místní občanské sdružení stálou expozici dokumentující historii Rabštejna. V letech 2005-6 bylo demontováno a prodáno do šrotu téměř veškeré vybavení z Podzemních nádrží (21-01).

Během druhé světové války vzniklo v částech Rabštejn a Jánská přes 3500 m chodeb. Dalších asi 400 m bylo vyraženo v rámci poválečných úprav, především v části Jánská. Dnes je přístupno cca 3725 m chodeb pěti větších systémů a několika menších prostor, převážně tesaných sklepů.

Podzemní nádrže – 21-01 - Celková délka podzemního systému je 2065 m. Z toho 388 m bylo vyraženo až po roce 1958 v rámci přestavby na sklad paliva, během které bylo betonovými zazdívkami znepřístupněno 178 m chodeb. Tam, kde to bylo nutné (křížovatky, oblasti vchodů, místa tektonických poruch a podobně) bylo 880 m chodeb vyztuženo litým betonem či vyzdučením. Ostatní části jsou zajištěny torketáží (972 m chodeb) nebo nejsou zpevněny vůbec (35 m přístupných a zřejmě také celých 178 m nepřístupných prostor).

Celý systém má sedm povrchových vyústění, na plánu označených písmeny A až G. Severní vyústění ventilace, označeno písmenem B, je částečně zasypáno sesuvem svahu. Vchod C je zazděn, jen v horní části byl proražen neprůlezný otvor. Vyústěním D bylo vertikálně vyvedeno odvětrávací potrubí, zbytek profilu šachtiky je zabetonován. Vchod E je volně přístupný. Vyústěním F bylo vyvedeno dvojce transportní a odvětrávací potrubí, vyústěním G, kde byly instalovány dva ventilátory, vstupovala obě transportní potrubí do podzemního systému. Jeden z ventilátorů byl však odstraněn a tak volná, 2 m dlouhá lutka umožňovala přístup do objektu.

V podzemních prostorech bylo uloženo dvanáct velkokapacitních nádrží, které sloužily pro uskladnění cca 5079 m³ nafty a tří druhů benzínu o objemu 2832 m³. Jednoplášťové nádrže kruhového průřezu o průměru 3 a 4 m byly zakončeny vypouklými čely a jejich délka se pohybovala od 30 m do 98 m. Uloženy na betonových podstavcích měly mírný sklon (asi 0,5%) k vypouštěcí jímkce na dně nádrže. Plášť nádrží byl svařovaný, z venku pokrytý přivařenou dehtovou lepenkou a zevnitř vyztužený žebry. Sací potrubí bylo vedeno nádrží do vypouštěcí jímky, plnicí bylo zavedeno do labyrintových komůrek s přepadem. Kromě toho byly nádrže opatřeny plovákovým snímačem hladiny a ukazatelem naplnění.

Pohonné hmoty byly do nádrží přiváděny potrubím z vlakové stanice Veselý pod Rabštejnem. Obě přívodní potrubí, jak pro naftu, tak pro benzin, měla vnější průměr 23 cm a do podzemního systému vstupovala na konci dlouhé chodby v jižní části (vyústění na plánu označené jako G). V první odbočce se spojovaly s výstupním potrubím, které pokračovalo dále chodbou k vyústění F, kde opouštělo podzemní systém. Vedlo odtud těsně pod povrchem ke zrušeným stojanům u silnice z Janské do Staré Olešky. Společné vstupně-výstupní potrubí vedlo odbočkou do hlavní čerpací stanice, která umožňovala čerpání benzínu do (případně z) nádrží 9 až 11 nebo přečerpávání nafty do nádrže 12 či do dalších čerpacích stanic. Hlavní čerpací stanice byla k tomu vybavena dvěma výkonnými soustrojími čerpadlo + elektromotor. Motory vyrobila firma MEZ Frenštát n. p., čerpadla pak Sigma Olomouc n. p. Soustrojí měla výkon 87 kW a 1456 otáček za minutu. Druhá čerpací stanice čerpala naftu do (z) nádrží 4 až 8 a třetí stanice obsluhovala první tři nádrže. Obě byly osazeny dvojicí čerpadel s motory o výkonu 12 kW od stejného výrobce, rok výroby 1967. Čerpací stanice byly dále vybaveny telefony, měřicími a dalšími pomocnými systémy (např. pro sběr a čerpání zkondenzované vody). Jejich podlaha je oproti úrovni chodeb zapuštěna o 1,1 až 1,6 m. V hlavní čerpací stanici byly umístěny také průtokografy se stupnicí do 300 m³/h.

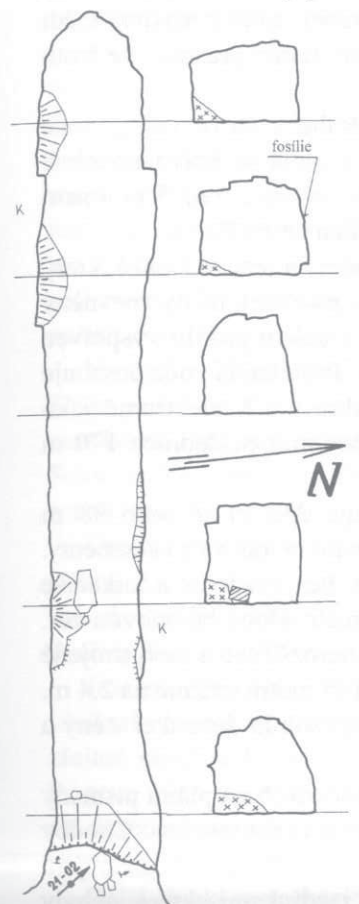
Stanice byly vzduchotěsně uzavíratelné a byly odvětrávané dvojicí luten (vtažná

a výdušná), z nichž jedna ústila vždy u stropu a druhá byla na dvou místech svedena k podlaze. Obě lutny z hlavní čerpací stanice vedly obě páteřní chodbou ke vchodu E, kde byly opatřeny ventilátory a vyvedeny ven. Výstupy luten byly v případě potřeby hermeticky uzavíratelné, ostatně jako celý komplex. Lutny z druhé čerpací stanice vedly páteřní chodbou k východu C, lutny ze třetí stanice pak samostatně chodbami k vyústěním A a B. Páteřní chodby byly větrány uzavíratelnými okénky z procházejících luten. Hlavní část podzemí byla pak větrána silnými ventilátory ve vyústěních B a G. Větrný tok byl veden chodbou kolem nádrží 2 a 3, pak zadní chodbou až k hlavní čerpací stanici, kterou

podcházel kanálem pod podlahou, vyústujícím před dveřmi do stanice. Dále pokračoval podél potrubí jižní chodbou až k vyústění G. Díky přepážkám s hermeticky uzavíratelnými dveřmi bylo podle potřeby možno převést větrný tok libovolnou cestou kolem různých nádrží, snad kromě nádrží 8 a 12, které byly umístěny ve slepých chodbách.

Z bezpečnostních důvodů byly do všech čerpacích stanic zavedeny také dálkově ovládané hasicí systémy, napojené na baterie stacionárních tlakových lahví s hasicím prostředkem (CO₂). Druhá čerpací stanice byla zajištěna osmi tlakovými lahvemi, ostatní stanice šestnácti lahvemi. Tlakové lahve byly kontinuálně váženy, aby měla obsluha přehled, zda obsahují dostatek náplně. Hašení se spouštělo mechanicky (táhlem) vždy z nejbližšího vchodu. Pohyb táhla se přenášel ocelovým lankem vedeným po kladkách. V každé stanici stál navíc sud s pískem. Odvětrávání nádrží bylo provedeno potrubím o světlosti 120 mm. Nádrže 10 a 11 byly odvětrávány do vyústění na plánu označeného písmenem F, nádrž 12 byla odvětrávána páteřní chodbou do východu E, nádrž 8 podobně k východu C. Nádrže 5, 7 a 9 byly odvětrávány krátkou úpadní chodbou, která vyústuje v betonovém pilířku D u lesní silničky vedoucí nad vchody C a E. Nádrže 2, 3, 4 a 6 byly odvětrávány do vyústění B a nádrž číslo 1 do vchodu A.

Elektroinstalace měla v celém objektu nevýbušné provedení. Většina vedení byla hliníková. Kromě

Chodba u potoka		21 - 02
Měřítko:		(v originále 1 : 100)
		
Poznámka:	SEV - NETOPÝR Varnsdorf	
Kreslil: Ing. Přemysl Brzák	Dne: 12. 4. 1999	

třífázových silových rozvodů pro pohon motorů, světelných rozvodů a telefonu zde byl ještě signální systém, na který byly napojeny snímače otevření některých dveří a hermetických uzávěrů a snímače polohy některých ovládacích prvků. Část rozvodů byla vedena v pískovém lůžku v podlaže.

Devastace zařízení byla již v době dokumentace poměrně rozsáhlá. Z velké části byla způsobena zloději pohonných hmot a barevných kovů. Bylo zničeno asi 40 procent elektrorozvodů a téměř všechna osvětlovací tělesa. Většina ukazatelů a záznamových zařízení byla zdemolována, všechny nádrže byly otevřené, u některých chyběla víka technických otvorů. V hlavní čerpací stanici byl rozebraný jeden z motorů, rotor byl vytažen a kotevní vinutí z masivní mědi zcela zničeno a zčásti odneseno. Dnes jsou již prostory téměř prázdné, ve šrotu zmizelo vybavení, potrubí i většina nádrží.

Chodba u potoka – 21-02, budovaná během druhé světové války, vede od potoka směrem k systému podzemních nádrží, s nímž se pravděpodobně měla spojit. V pískovci ražená chodba má šířku 3 m, výšku 2,5 až 3 m a není nijak vyztužena. Je směřována téměř k západu a dosáhla délky 26 m.

Tesaný náhon – 21-03 bývalé přádelny čp. 59 začíná u jezu v Jánské, který vzdouvá hladinu Kamenice. Náhon je ručně sekaný v pískovci, místy zpevněný klenbou z pískovcových kamenů, v jedné části byl v celém profilu vyspraven betonem. Celková délka podzemního náhonu je 89 m. Protékající voda dosahuje hloubky 50-70 cm. Následujících 32 m náhon pokračuje k elektrárně jako otevřený. Voda za turbínou protéká 130 m překrývaným a posledních 170 m opět otevřeným náhonem zpět do Kamenice.

Délka chodeb **Komplexu XXV – 21-04** dosahuje 233 m. Z toho 98 m chodeb je do výše dvou metrů vyzděno a pak překlenuto betonovými segmenty. Zbývajících 135 m je jen hrubě vyraženo v pískovci, bez vyzdívek a torketáže a od užívané části odděleno pancéřovými dvířky a metr silnou betonovou zdí. Hlavní chodby jsou 4 m vysoké a 6 m široké. Ještě nerozšířené a nevystrojené chodby jsou 3 m široké a jejich výška se z původních tří metrů snižuje na 2,4 m. Jednu z odboček protíná tektonická porucha, která způsobila destrukci stěny a stropu a vytvořila zde zával.

Komplex XXI-XXIV – 21-05 má pět vchodů, označených na plánu písmeny A až E. Přední část podzemního systému je vyzděna a vybetonována. Chodby zde jsou 6 m široké a přibližně 4 m vysoké. Nevyzděné chodby před betonovými zazdívkami jsou zpevněny torketáží, chodby za zazdívkami, které nebyly využívány, jsou pouze vylámány v pískovci. Zajímavá je krátká, do pravého úhlu lomená, ručně sekaná prostora za vstupem C. Její stěny i strop jsou pečlivě zčištěny, což nasvědčuje, že se zřejmě jedná o pozůstatek starého sklepa.

V první příčné chodbě směru JZ-SV je několik míst s rovným zvýšeným

stropem (max. 10 m), které mohou souviset s provozovanou technologií (např. vysoké lisy). Druhá příčná chodba je na JZ konci oddělena od páteřní chodby špatně vázanou cihlovou příčkou, která dělila komplex na sovětskou a českou část. V nejsevernější části, asi 45 m od vstupu E, prochází chodbou žíla vulkanitu. Ta v nedaleké odbočce způsobila zával, pod kterým zůstal zbytek kolejnic.

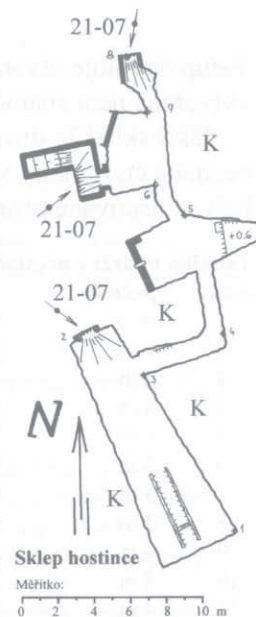
Objekt XX – 21-06 (kryt) je opatřen železnými vraty. Členitá přední polovina systému je zpevněna torketáží a od nezpevněných, hrubě vylámaných chodeb je oddělena betonovou zazdívkou. Z betonové počvy vystupuje větrací potrubí, přivedené z objektů venku. Dnes je zde stálá expozice historie Rabštejna. Chodby za zazdívkami mají na počvě množství nevyklizené rubaniny, někde i se zbytky staré výdřevy. Touto částí prochází výrazná tektonická porucha. Její výplň je v jedné z chodeb do výše osmi metrů vysypaná a tektonická plocha zde tvoří čelbu. Objekt má celkem asi 415 m chodeb, z toho 225 m je zajištěno torketáží. Zbývajících 190 m, zpřístupněných průstřely v zazdívkách, zůstalo pouze vyraženo v pískovci.

U objektu 21-06, mezi vchody B a C, jsou zbytky **Sklepa hostince – 21-07**. Sklep je tvořen třemi tesanými místnostmi nepravidelných tvarů, propojených chodbami. Před válkou patřil k dnes již neexistující budově hostince Rabsteiner Schweiz. V poválečném období jej ženijní útvar Československé armády využíval pro skladování brambor.

Drobné objekty v lokalitě Jánská - Rabštejn jsou především ručně tesané sklepy, které vznikaly pravděpodobně v devatenáctém století. Jeden leží mezi vchody A a B objektu 21-01. Je to malá obdélníková místnost uzavřená mříží a dveřmi. Rusové ji využívali ke skladování maziv v mobilních sudech.

Jiné malé prostory vznikaly za války jako strážnice a drobné sklady. Mohlo se však také jednat o začátek ražby dalších částí podzemní továrny. Jako strážnice zřejmě sloužila krátká chodba, vyražená nad cestou nedaleko objektu 21-02. Po roce 1968 ji ke střežení objektu užívala sovětská vojska. Prostora dosahuje asi desetimetrové délky, výšku má málo přes 2 m a betonovými přepážkami je rozdělena do tří místností.

Další objekt se nachází za kamennou zdí ve východním závěru Rabštejnského údolí, před vstupní branou do bývalého vojenského útvaru. Chodba, vysoká 2,2 m, vede šest metrů k severu a pak dalších šest na západ. Protože je ražena v nesoudržném pískovci, byla vyztužena výdřevou, která je již zcela rozpadlá. Původní vchod je uzavřen cihlovou zazdívkou, zvenku omítnutou betonem.

Vstup dovoluje otvor vybouraný do kamenné zdi. K jakému účelu byla prostora vytvořena není známo, mohlo i zde jít o strážnici.

Jako sklad je dnes využíváno podzemí v prostoru střelnice. Vchod do této bezmála čtyři metry vysoké komory je zajištěn mříží. Za války zde stály výrobní haly označované písmeny G, J a L.

Tabulka nádrží v prostoru 21-01:

nádrž	průměr	délka	objem	uskladněné palivo
1	4 m	56 m	698 m ³ *	TC1 (nafta)
2	4 m	30 m	364 m ³	TC1 (nafta)
3	3 m	98 m	687 m ³	TC1 (nafta)
4	4 m	93 m	1155 m ³	TC1 (nafta)
5	4 m	42 m	522 m ³	neoznačeno, nafta
6	3 m	93 m	650 m ³	TC1 (nafta)
7	3 m	44 m **	307 m ³	TC1 (nafta)
8	3 m	53 m ***	375 m ³	TC1 (nafta)
9	4 m	42 m	522 m ³	A72 (benzin)
10	4 m	93 m	1155 m ³	A76 (benzin)
11	4 m	93 m	1155 m ³	91C (benzin)
12	3 m	46 m	321 m ³	neoznačeno, nafta

* Na nádrži č. 1 byl uveden objem 780 m³, který byl však zřejmě chybně stanoven, protože délka byla uvedena správně.

** Na nádrži č. 7 byla uvedena délka 42 m, ale skutečná délka činila 44 m.

*** Na nádrži č. 8 byla uvedena délka 70 m, ale skutečnost byla jen 53 m. Objem byl správně.

Geologie:

Popisované lokality se nacházejí na území křídové pánve, při hranici Českého středohoří. V podloží platformních útvarů se zde v rámci západosudetského krystalinika stýkají horniny svrchního proterozoika s lužickým plutonem. Platformní pokryv je tvořen kromě na povrch vystupujících svrchnokřídových sedimentů i horninami svrchního paleozoika českokamenické pánve. Sedimenty svrchní křídý lužické litofaciální oblasti jsou zastoupeny v rozsahu korycanské až březenské souvrství. Na povrch zde vystupují především pískovce jizerského souvrství, méně pak slínovce teplického a březenského souvrství. Tektonický plán je dán průběhem dislokací v krystaliniku, v křídových sedimentech vyznívá krušnohorské zlomové pásmo, které zde vytváří českokamenické zlomové pole směru V-Z, porušené pak typickými poruchami krušnohorského směru.

Podzemní prostory jsou vyraženy ve výchozech pískovců jizerského souvrství, odkrytých boční erozí říčky Kamenice. Křemenné pískovce lavicovitě vrstevnatosti jsou světle žluté až velmi světle okrové, převážně střednozrné, slabě prachovité, místy hrubozrné, většinou s významným podílem šterčíku. Ten místy vytváří i samostatné polohy – pásy až lavice. Tmel je kaolinický, šterčík sestává z křemenných zrn, často výrazně okrově zbarvených. Místy vyvinuté subhorizontální laminy jsou podobně jako šterčíkové polohy málo soudržné. Slabě prokřemeněné tektonické subvertikální poruchy, sdružené často do pásem 1-2 m širokých, jsou projevem českokamenického zlomového pole. Mají charakter ruptur bez známek pohybu, většina sleduje přibližně směr V-Z. Příčné struktury směru SV-JZ jsou obvykle vyplněny vulkanitem a mají charakter zcela zvětralých rozsedlinových vulkanických žil o mocnosti kolem dvou metrů. Nevymáhané žíly kavernují a způsobují závaly. Žíly provází nevýrazná alterace okolní horniny oxihydroxidy železa.

Prameny a literatura:

- 21a) JOZA, P. *Rabštejnské údolí*. Děčín : Okresní muzeum Děčín, 2002.
- 21b) STEIN, K. *Vodní náhon pro bývalou elektrárnu firmy Franz Preidler : Zaměření skutečného stavu*. 1990. Mapa M 1:500.
- 21c) MÜLLER, B. *Geologisches Gutachten über das Gelände des Werkes Rabstein der Weser-Flugzeugbau G.m.b.H., Bremen*. Liberec, 1944. Strojopis. Archiv ČGÚ č. P2219.
- 21d) BRZÁK, P. - PŘIBIL, M. *Podzemní továrna Rabštejn - Jánská. Krasová deprese : Universální nepravidelný podzemní magazín*, 1999, č. 7, podzim '99, s. 13-21. Také *Letectví + kosmonautika*. 2000, č. 15-16, s. 47-51. ISSN 0024-1156.

Další materiály:

- CVRK, F. *Zpráva o zrušení internačních a sběrných táborů pro Němce na území děčínského okresu. Děčínské vlastivědné zprávy*, 1999, č. 2.
- HÁK, Z. *Podzemní továrna Rabštejn*. 1993. Strojopis.
- Armádní korespondence. Vojenský historický archiv, MNO 1945, karton 84, č.j. 1154.
- CHMEL, F. *Závěrečná zpráva č. 24309 : O posouzení investičního úkolu na výstavbu skladu LPH -Jánská*. 1957. Vojenský historický archiv, MNO 1957, karton 524, sign. 41-4/1-93.
- LENK, K. *Plány úzkokolejné dráčky 1:1000*. Mapa. 1945. Státní okr. archiv Děčín, mapy a plány inv. č. 680-682.
- MALÝ, K. *Alternativa „B“ - Jánská - západ*. Mapa. Praha, 1958. Archiv vojen. projekt. ústavu.
- NĚMCOVÁ, P. *Náčrty nových částí Rabštejn - východ*. 1999. Kopie mapy.
- VESELÝ, M. *Podzemní továrna Rabštejn u České Kamenice. Speleofórum*, 2000, svazek 19. ISBN 80-85304-68-6.
- VONDROVSKÝ, I. *Podzemní bludiště u Jánské. Severočeský regionální deník*, 8. 9. 1994.
- VONDROVSKÝ, I. *Podzemní továrna Rabštejn, západní část, stav v roce 1994*. Strojopis.
- *Koncentrační tábor Rabštejn, památník boje proti fašismu. Děčín : Okresní muzeum Děčín*, 1977.
- WINKLAT, K. *Situation der fabrik No:68, Spinnerei I der Fa. Franz Preidl*. Mapa M 1:500. Česká Lípa, 1928.
- BARTA, Z. - BENDA, P. - FABIÁNEK, O. *Netopýři okresu Děčín. Vespertilio*, 2000, č. 4, s. 3-11. ISBN 80-88850-20-7.

Summary: Underground rooms in Janská

In the 19-th century a few factories of Franz Preidel were built in the valley of the Kamenice stream. The textile factories were driven by water wheels, later by turbines. Raceways were usually built as ditches closed by stone vaults. Only supply raceway to works in Janská was dug in the rock as the gallery „Náhon v Janské“ (number 21-03). Factories changed owner several times till the Second World War. A few cellars were dug in the valley. The biggest is „Sklep hostince“ (21-07) which belonged to the pub Rabsteiner Schweiz.

In 1942 the factories were confiscated for war production and the company Weser-Flugzeugbau G.m.b.H. Bremen took them over. It produced guns and components for airplanes Junkers 388 and helicopter Fa 223. A few work-camps were created around there. In the half of 1943 there were established two prisoner camps for Russian and allied prisoners of war. In 1944 they decided to move that production into an underground hall. Prisoners from a branch concentration camp Flossenbürg started to dig galleries in the rock. The branch had capacity about 650 prisoners. They had dug 1838 m of galleries in part Rabštejn and 1696 m in part Janská till the end of the War. Over 100 prisoners died as a result of hard work or cruel treatment. Since May 1945 until March

1946 not only SS-men but mainly men considered being Nazi were imprisoned there. Almost 200 prisoners died, because the conditions were as cruel as during the war.

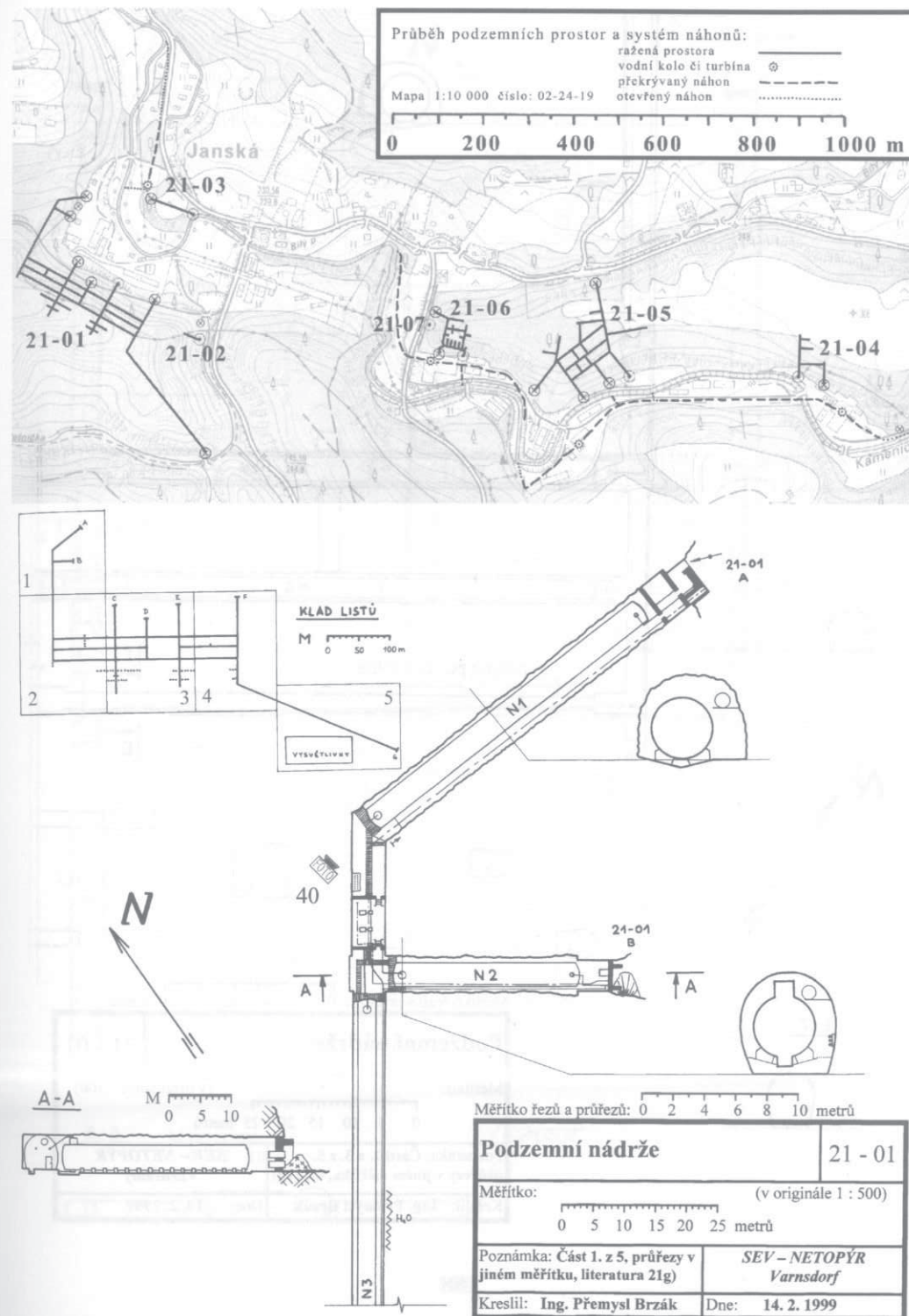
In 1952 the Czechoslovak army took over the underground rooms in part Rabštejn and main ammunition dump for corps of engineers was built there. It included rooms: „Rabštejn sklad XXV“ („Rabstein storage XXV“; number 21-04), „Rabštejn komplex XXI – XXIV“ (21-05) and „Kryt“ („Shelter“; 21-06). In 1962 army used underground rooms in Janská. They built there fuel storage „Podzemní nádrže“ („Underground reservoirs“; number 21-01). Other galleries were dug there and 12 reservoirs for total 8000 m³ were installed in the underground. The biggest one had the diameter 4 m and length 98 m. Fuel was exhausted from the train station Veselý pod Rabštejnem. Soviet army requisitioned „Podzemní nádrže“ after army of the Warsaw pact invaded to Czechoslovakia in 1968. After 1989 the underground rooms were sometimes used as storage of vegetables or for growing of mushrooms. A little museum for tourists is in room „Kryt“. Short gallery „Chodba u potoka“ („Gallery by stream“; 21-02) remained just as it was during the War.

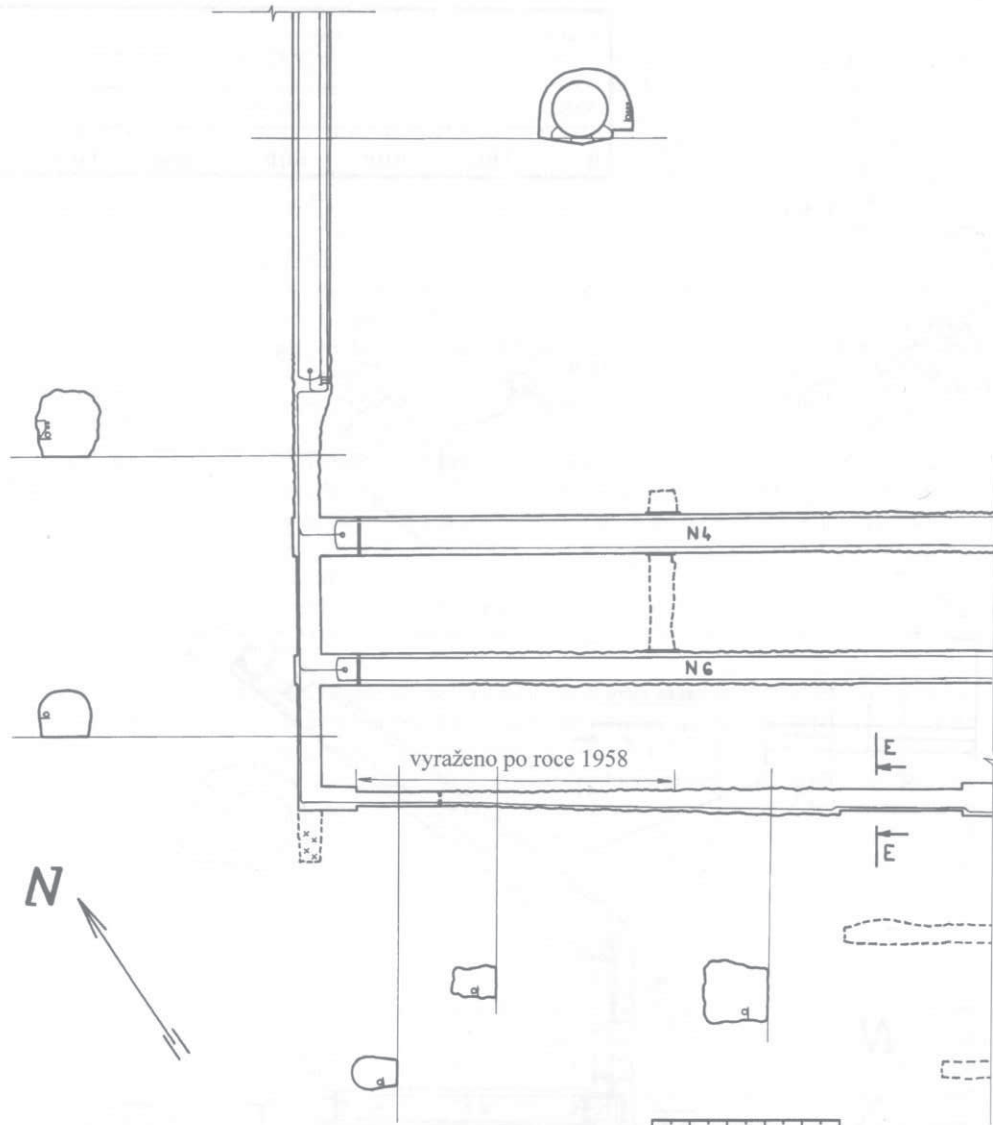
Zusammenfassung: Unterirdische Räume in Janská

Im 19. Jahrhundert befanden sich im Tal des Flusses Kamenice einige Fabriken, deren Inhaber Franz Preidl war. Die Textilfabriken wurden durch Wasserräder und später durch Turbinen versorgt. Die Wassergräben waren meistens als Gräben mit einer geschlossenen Steinwölbung gebaut, nur die Wasserzuleitung zur Fabrik in Janská war im Felsen als Gang „Náhon v Janské“ (Nr. 21-03) ausgestoßen. Vor dem 2. Weltkrieg änderten die Fabriken mehrmals ihre Besitzer. Im Tal befanden sich auch einige Keller in Felsen, der größte „Sklap hostince“ (Nr. 21-07) gehörte zum Gasthaus Rabsteiner Schweiz.

Im Jahr 1942 wurden die Räume für die Kriegserzeugung beschlagnahmt und der Firma Weser-Flugzeugbau GmbH Bremen übergeben. Es wurden hier Flugzeugkanonen hergestellt und einige Teile für das Flugzeug Junkers 388 und den Hubschrauber FA 223. Rundum entstanden einige Arbeitslager und in der Hälfte des Jahres 1943 entstanden hier auch zwei Kriegsgefangenenlager für russische und alliierte Gefangene. Im Jahre 1944 wurde über die Verlegung der Herstellung in die unterirdischen Hallen entschieden. Die Gänge wurden von Häftlingen des KZ Flossenbürg (650 Häftlinge) gegraben. Bis zum Kriegsende wurden 1838 Meter Gänge im Teil Rabstein und 1696 Meter Gänge im Teil Janská ausgestoßen. Mehr als 100 Häftlinge starben während der schweren Arbeit oder durch unmenschliches Behandeln. Ab Mai 1945 bis April 1946 waren im Lager auch Angehörige der SS gefangen gehalten, meistens aber Menschen, die man für nazistische Verbrecher hielt. Fast 200 Tote belegen, dass das Behandeln genauso grausam war, wie in Kriegszeiten.

Im Jahr 1952 übernahm die unterirdischen Räume im Teil Rabstein die Armee und nach der Zurichtung wurde hier ein Pioniermunitionslager erbaut. Das waren die Räume „Rabštejn sklad XXV“ („Rabstein - Lager XXV“, Nr. 21-05) und „Kryt“ („Kriegt“, 21-06). Im Jahr 1962 hat die Arme auch die unterirdischen Räume in Janská genutzt, wo das Kraftstofflager „Podzemní nádrže“ („Untergrund Behälter“, Nr. 21-01) errichtet wurde. Es wurden hier weitere Gänge ausgestoßen, im unterirdischen Raum waren 12 Behälter mit einem Volumen von insgesamt 8000 Kubikmetern untergebracht. Der größte Behälter hatte einen Durchmesser von 4 Metern bei einer Länge von 98 Metern. Die Kraftstoffe wurden durch eine Rohrleitung von dem Zugbahnhof in Veselý pod Rabštejnem getankt. Nach der Besetzung durch die Truppen des Warschauer Paktes im Jahr 1968 übernahm die unterirdischen Behälter die Sowjetische Armee. Nach dem Jahr 1989 dienten die unterirdischen Räume als Gemüselager oder zur Pilzzucht, heute sind sie meistens verlassen. Im Raum Kryt steht für Touristen ein kleines Museum bereit. Der kurze Gang „Chodba u potoka“ („Gang am Bach“, 21-02) blieb bis heute in dem Zustand, in dem er zu Kriegszeiten ausgestoßen wurde.

Měřítka řezů a průřezů: 0 2 4 6 8 10 metrů

Podzemní nádrže

21 - 01

Měřítka: (v originále 1 : 500)

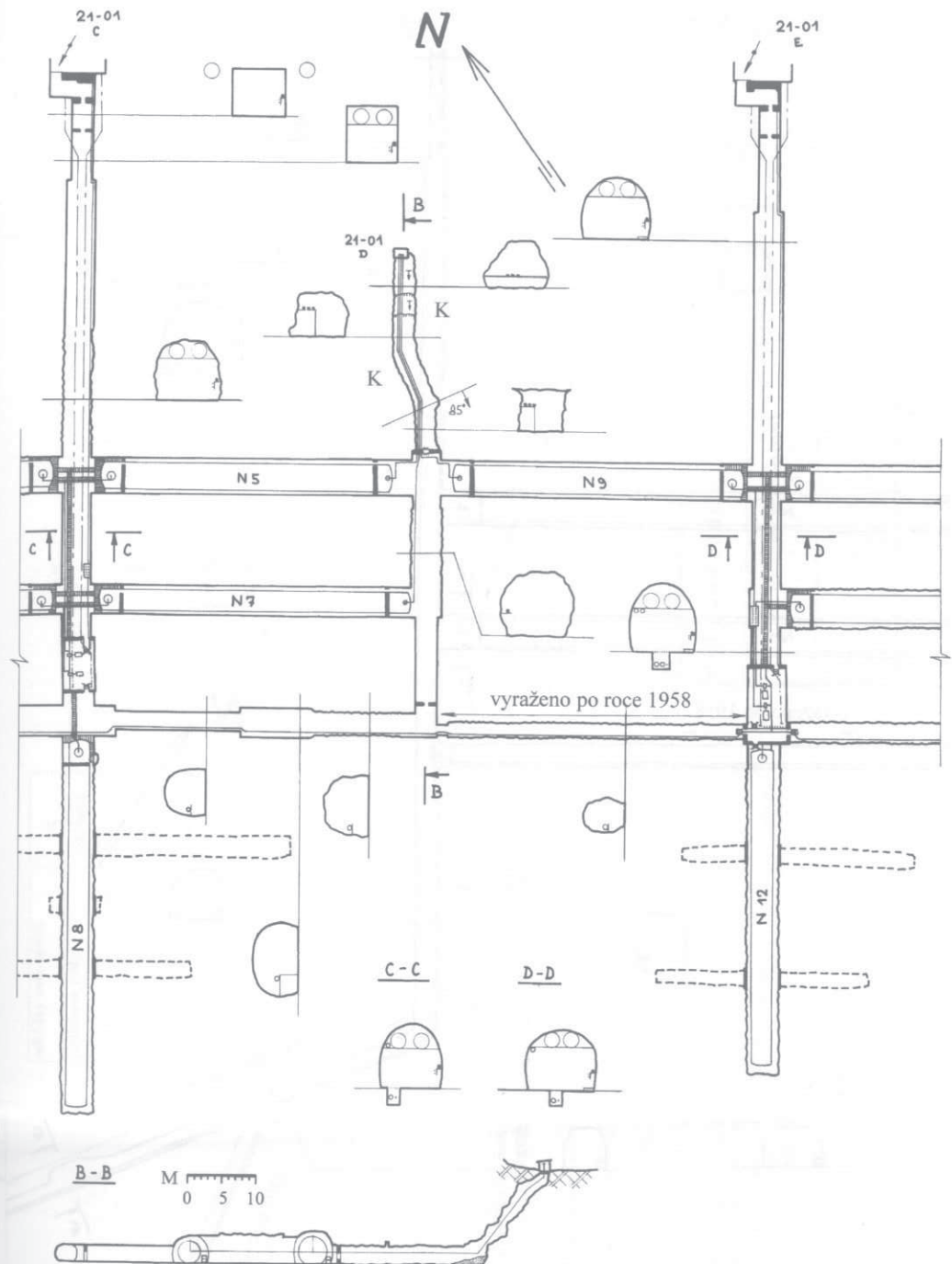
0 5 10 15 20 25 metrů

Poznámka: Části 2. a 3. z 5,
průřezy v jiném měřítku, lit. 21g)

SEV - NETOPÝR
Varnsdorf

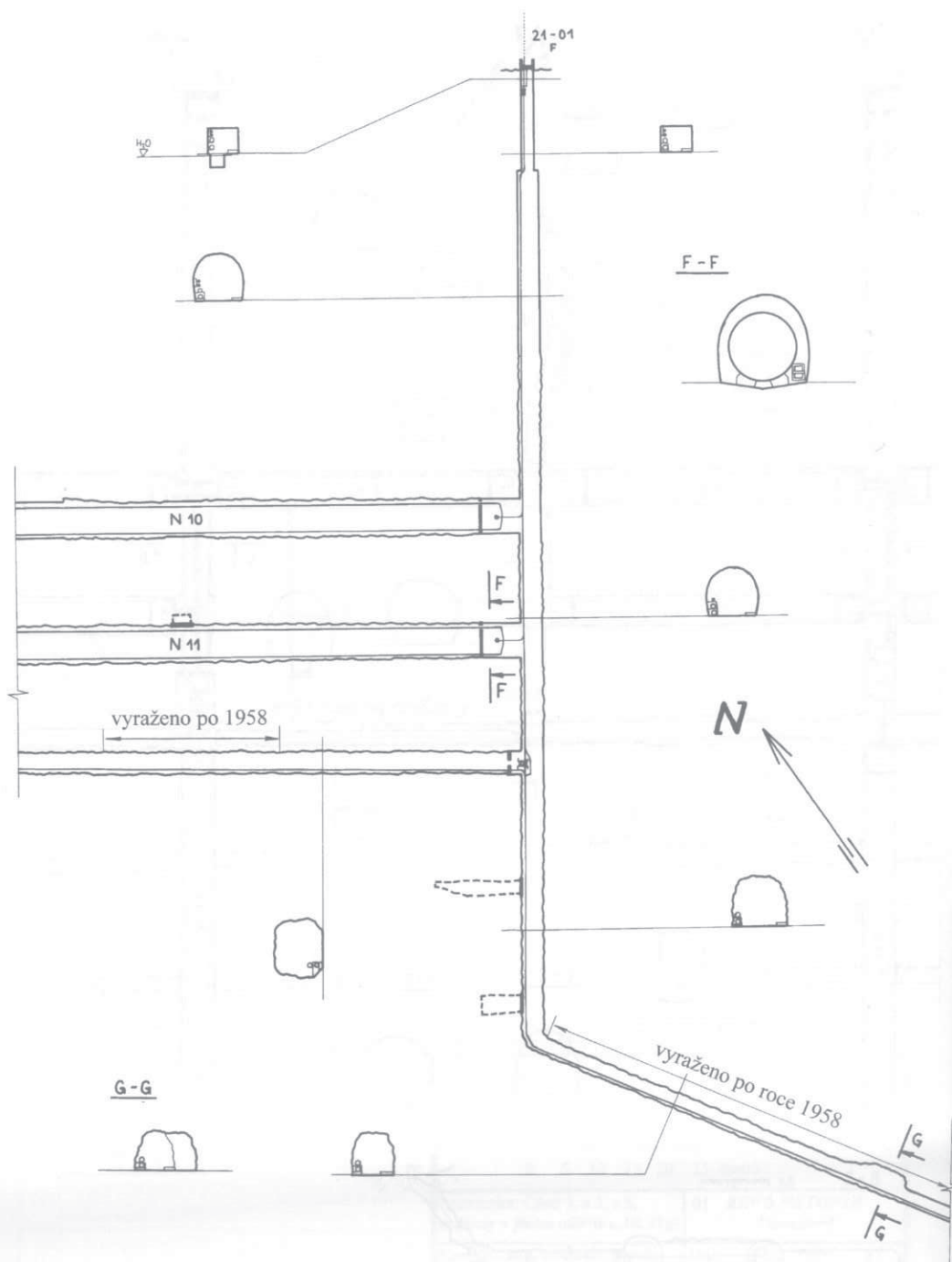
Kreslil: Ing. Přemysl Brzák

Dne: 14. 2. 1999

B - B

M 0 5 10

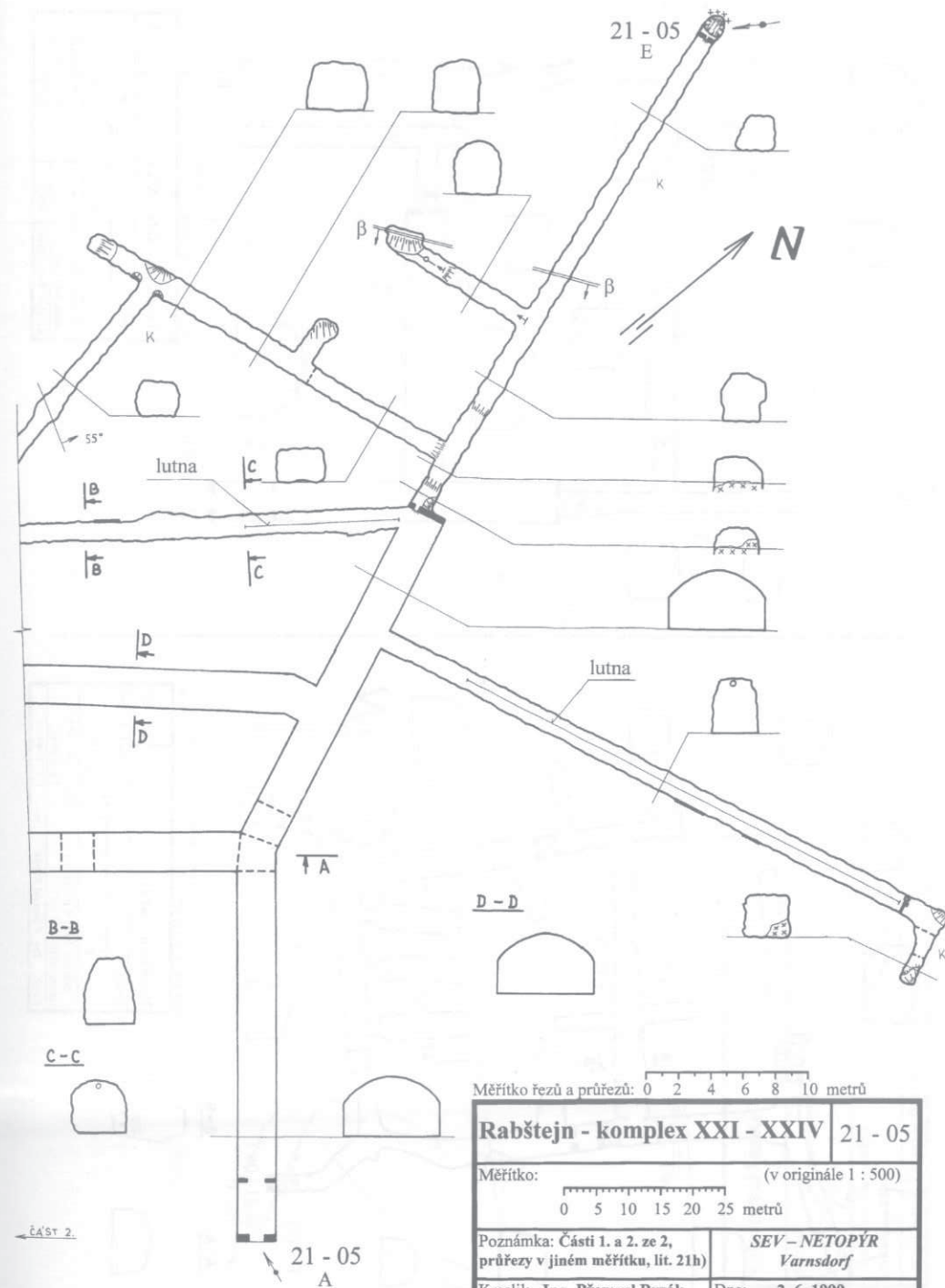
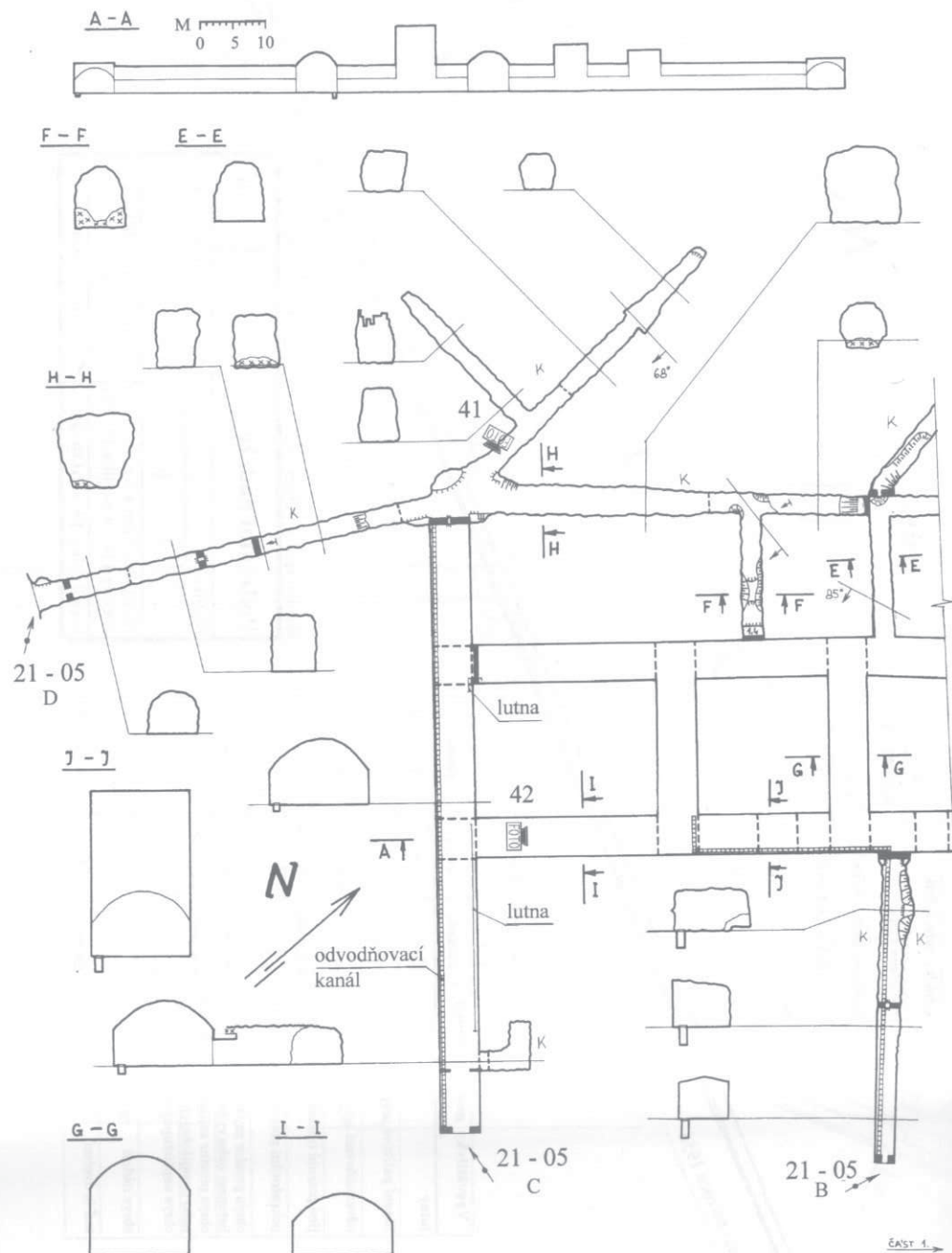

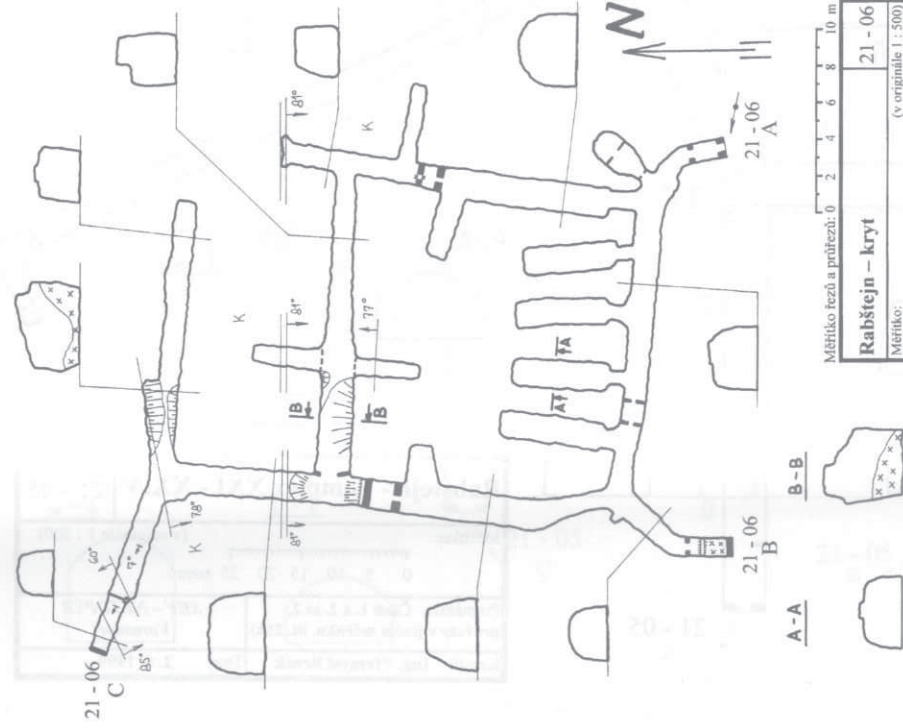
schůdky nebo žabřík	schůdky nebo žabřík
podlahové rošty	podlahové rošty
soustava motor - čerpadlo	soustava motor - čerpadlo
stojan tlakových nádob	stojan tlakových nádob
mříže	mříže

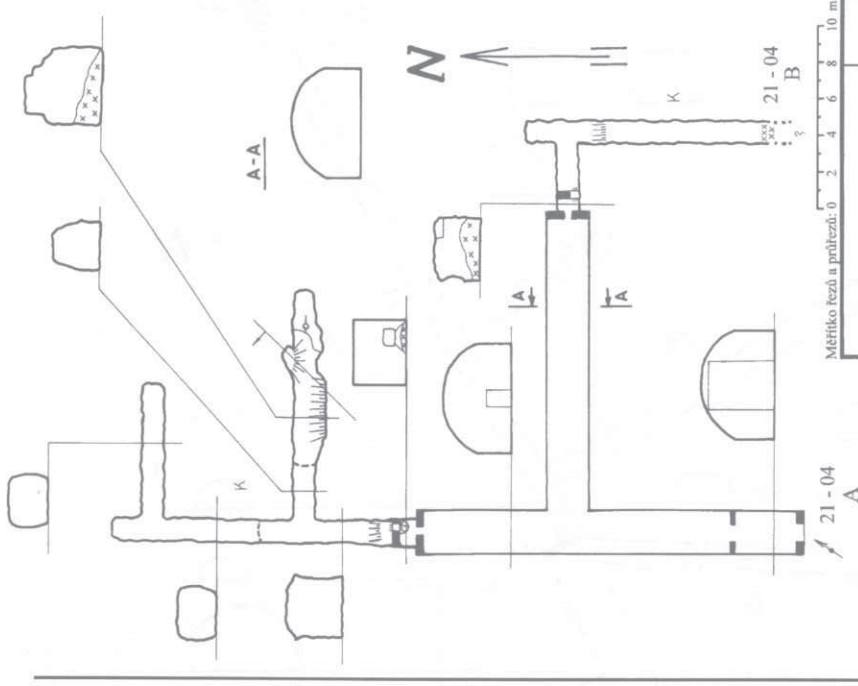
H-H

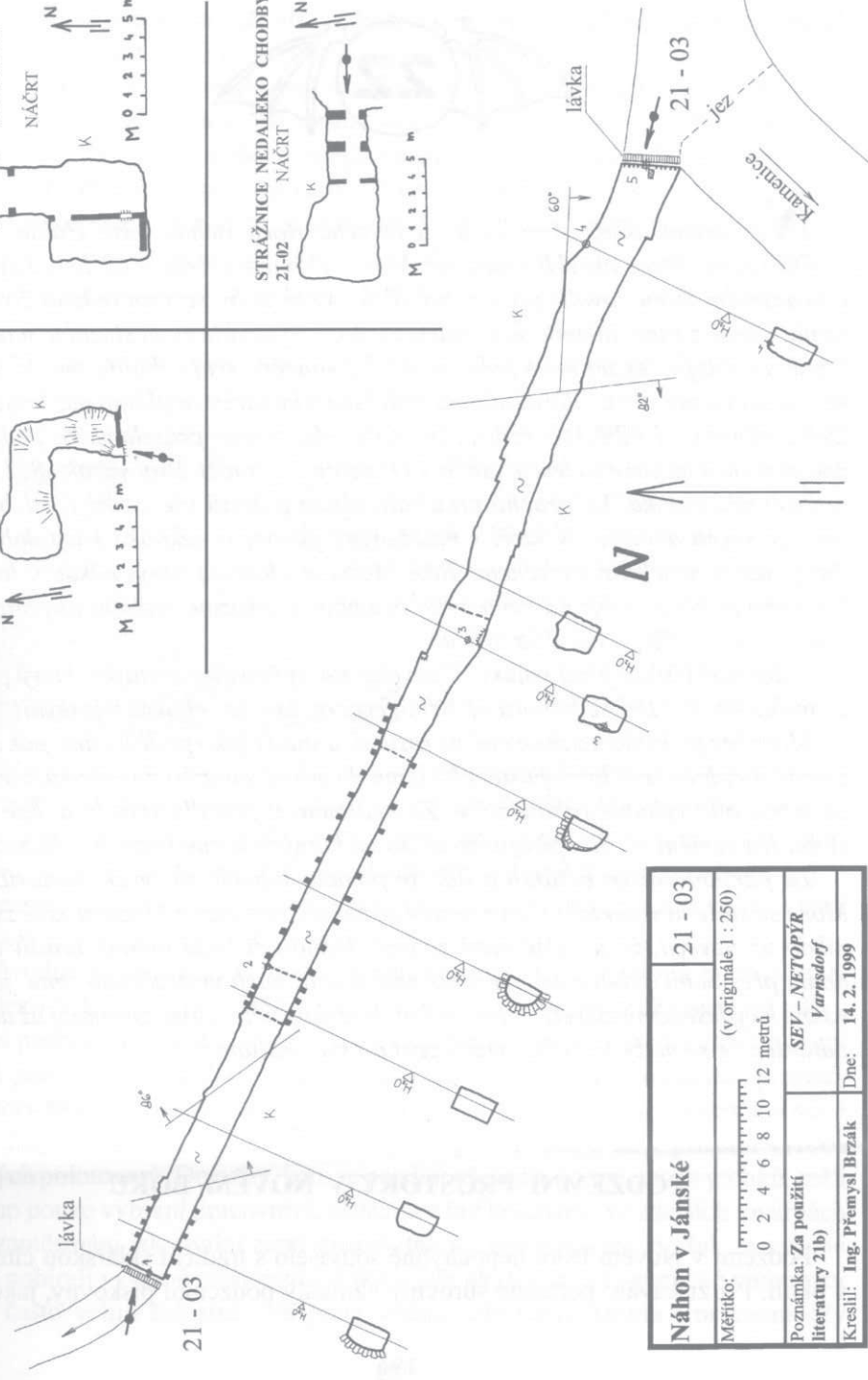
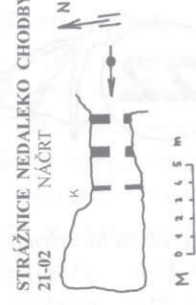
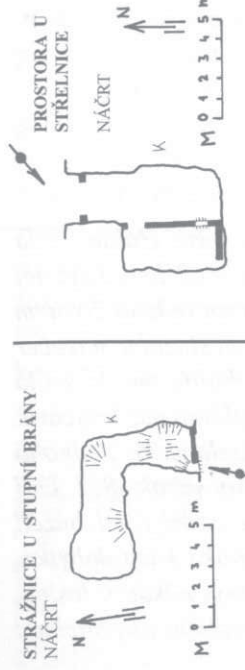

Měřtko řezů a průřezů: 0 2 4 6 8 10 m	21 - 06
Měřtko: (v originále 1 : 500)	
Poznámka: Řezy a průřezy v jiném měřítku	SEV - NETOPÝR Varnsdorf
Kreslil: Ing. Přemysl Brzák	Dne: 1. 6. 1999

Měřtko řezů a průřezů: 0 2 4 6 8 10 m	21 - 04
Měřtko: (v originále 1 : 500)	
Poznámka: Řezy a průřezy v jiném měřítku	SEV - NETOPÝR Varnsdorf
Kreslil: Ing. Přemysl Brzák	Dne: 1. 6. 1999

Měřtko: (v originále 1 : 250)	21 - 03
Poznámka: Za použití literatury 21b)	SEV - NETOPÝR Varnsdorf
Kreslil: Ing. Přemysl Brzák	Dne: 14. 2. 1999